

Heriotzarekin bizitzen ikastea

Maitane Nerekan Umaran

Itsaslore Yarza Lopez

Filosofia irakasleak Bigarren Hezkuntzan

Zergatik gu hemen?

Joxe Azurmendiren omenezko kongresuak 'ur-jauziaren' metafora erabili du euskal pentsalari oparo honek euskaldunon herriari egindako ekarpenaren izaera laburbiltzeko. Pentsalari zegamarrak busti egin ditu zuzenean zein zeharka hurbildu zaizkionak, horiek ere euskaldunon mundua bustitzen jarrai dezaten beren egunerokotasunaren txokotik. Artikulu honek badu bustitzeko asmoa, bustirik gaudenean, batzuetan, deseroso egoten garen arren.

Unibertsitateko giro akademikotik aspaldi urrundutako irakasleen ahotik hitz egin nahi dugu artikulu honetan. Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzatik eta Batxilergotik; hau da, 12-18 urte bitarteko nerabeen begietatik begiratzen diogu filosofiari eta Azurmendiren pentsamenduari. Baina hori aitzakia besterik ez da euskal gizartean premiaz aztertu beharreko gai bat jorrazteko: suizidioa.

Zubiak eraiki behar dira, ezinbestean, unibertsitateko mundu akademikoaren eta Bigarren Hezkuntzakoaren artean, gai horren eta filosofiak zabaltzen duen pentsamendu-itsasoaren gainean. Elkarren beharra dute bi munduok, baina uharte txiki bakanetan izaten dute topaleku, gehienetan. Ikastetxeetan ditugu etorkizuneko pentsamendu sortzaileak eta ikertzaileak; unibertsitatean mamitzen dira euskal imajinarioaren eta Euskal Herriaren lehentasun zientifiko, filosofiko eta etikoak. Bi mundu horien artean amildegi gaindiezina irekiz gero, unibertsitateak ez du ganoraz beteko bere-berea duen funtzio soziala. Euskal gizartea ez delako kongresu, ponentzia eta katedretan eraikitzen soilik, ez, behintzat, horiek gizartearekin inolako konexiorik ez badute. Filosofia arloan, gaur egun, Agora Elkarteak, Filosofiako Bigarren Hezkuntzako irakasleak biltzen dituen, eta EHUko zenbait kide lanean ari dira zubi hori eraikitzeko. Artikulu hau bera ere elkarlan horren emaitza da.

Esperientziak esaten digu nerabeak gizartearen ispilu direla askotan; gabezien motxila ikaragarria jartzen diegu bizkar gainean; baina, izatez, zama hori ez dira gizartearen hutsegiteak baizik. Filosofiarekin harremanetan jartzen direnean, beldurraren eskutik heldu ohi da jakin-mina ikasleentzat. Sortzen diren gai asko hausnartzearen beldurra: existentziaren zentzua, gizadiaren ahultasuna eta hauskortasuna...

Zertarako balio du horretaz hitz egiteak? Ohiko galdera dugu ikastetxeetako filosofia saioetan. Heriotzaren gaia, filosofiaren historian begiratu zaion ikuspegi guztietatik, ezinegon hori sortzen dutenetako bat da; are gehiago, norberaren heriotza bilatzea, hau da, nork bere buruaz beste egitea hizpide dugunean. Baina, «bizi osoan bizitzen ikasten ari gara eta bizitzen ikastea hiltzen ikastea da. Heriotzarekin bizitzen ikastea» (Azurmendi 2009: 225).

Esan barik doa aurrez aurre begiratu behar zaiola suizidioaren gaiari, hori baita prebentzio-lanik eraginkorrena; are gehiago, zimenduak egonkortzeko fasean dauden gazteek ari garela. Azurmendik bere lan oparoan askotan egin duen bezala, ausart eta lasai heldu behar diegu gai tabuei, euskal gizarte sendo eta osasuntsua eraiki nahi badugu behintzat.

Horren adibide ona da *Azken egunak Gandiagarekin* obra. Artikulu honetan, ez dugu testu horretan sakontzeko asmorik; baina hainbat pasarte tresna ezin hobekak dira gaia bideratzeko. XXI. mendean nola eman zentzua bizitzari, horixe da obra horren hausnarketa-gaia. Bizitzari zentzua ematen saiatzen da Azurmendi lagunaren heriotza hurbil duenean, eta hori da ederrena.

Azurmendik euskal gizartearekin izan duen konpromisoaren isla dira bere lanak; euskaldunon komunitatearekin, euskararekin, bere ikasleekin... konpromiso sendoa erakutsi du. Artikulu hau konpromisotik idatzi dugu orobat, Bigarren Hezkuntzako irakasle garen aldetik, ikasleekin dugun konpromisotik, alegia, eta euskal gizartearen parte garenez, euskaldunokin dugun konpromisotik.

Kokapenerako bi hitz

Joxe Azurmendi Kongresuko hitzaldiek dirauten hogeit hamar minutuko tarte bakoitzean 48.000 pertsonak egingo dute bere buruaz beste munduan. Euskal Herrian, 300 pertsonak hartzen dute erabaki hori urtero. Horietatik bi heren gizonezkoak dira, eta heren bat emakumezkoak.

Datu horiek hausnarketarako bide asko zabaltzen dituztela iruditzen zaigu: esaterako, zergatik sexuen arteko kopuru-ezberdintasun hori.

Fenomenoari aurre egiteko, *Euskadin suizidioa prebenitzeko estrategia* argitaratu da 2019ko apirilean; jokabide suizidaren nondik norakoak azaltzen ditu, eta estrategiak aurkezten ditu. Osasunaren Mundu Erakundeak ere prebentzioa sustatzen du; izan ere, suizidioa osasun-arazo publikotzat jo dute. Heriotza, beraz, hain intimo, hain pribatu, hain pertsonal den gai hori, arazo publiko bihurtzen da norberaren erabakia denean.

Jakin behar dugu irizpide ezberdinak erabiltzen dituztela Ipar Euskal Herriko eta Hego Euskal Herriko administrazioek heriotza suizidio bezala kontabilizatzeko. Heriotzan ere, estatuak badu zeresanik. Ipar Euskal Herrian, proportzioan heriotza gehiago daudela publikatzen da estatistiketan; baina zenbatzeko modua bestelakoa denez, ezin daiteke konparazio zuzen eta zehatzik egin. Eta kontuan izan behar dugu estatu espainolak erabiltzen dituen irizpideak ez direla erabat fidagarriak, suizidio diren heriotza asko ez direlako kategoria horretan sartzen, eta itotze, istripu edo eroriko bezala

zenbatzen dira. Era horretan, beraz, gutxitu egiten da kopurua, eta horrek berekin dakar kasu batzuk ezkutatzea eta tabua indartzea.

Ezkutuan, ilun eta tabu edukitzen dute, bestalde, gizartean hainbat uste faltsu daudelako hedaturik, esaterako:

- Suizidioaz galdetzea edo hitz egitea arriskutsua da, suizidioak eragin ditzakeelako. Baina ez du zertan horrela izan, behar bezala hitz eginez gero, sentsazionalismotik urrun.
- Arazo larriak dituzten pertsonak soilik egiten dute bere buruaz beste.

Gure iritzian, aurreiritzi horiek atzean uztea ur-jauziarekin aurrera egitea da.

Begira diezaiozun filosofiatik

Ez da erraza suizidioaren fenomenoari tokia, zentzua edo esanahia topatzea bakoitzak duen mundu-ikuskeran. Izan ere, heriotzari ez ohi diogu aurrez aurre begiratzen eguneroko bizitzan; hori dela eta, nekeza egiten zaigu heriotzaz hausnartzea eta norberaren kosmobisioan kokatzeko ahalegina egitea. Suizidioaz hausnartzeak barneak mugitzen dizkigu, dugun adina dugula; eta adituen hitzak edo erakundeen publikazioak irakurtzen ditugunean, biderkatu egiten dira galderak eta zalantzak, arrakala berriak irekitzen dira. Gainera, norberak egin behar dio aurre, bere bakardadean, auzi horri, azken finean.

Beldurrak bideratzen ditu askotan bai solasaldia, bai solasaldi horrek dakartzan galdera berriak. Suizidioaz hausnartzeak geure heriotzaren parean jartzen gaitu; are gehiago, agerian uzten du geure bizitzaren gainean daukagun boterea, gure bizitza benetan gure esku dagoela ohartarazten digu. Zer pisua den! Zer erantzukizun handia guk aukeratu ahal izatea bizitzen jarraitzea ala ez! Azurmendik idatzi zuenez:

Askatasuna duen aberea izateak (natura gisa 'bukatugabea' izateak: beraz berak burutu beharra bere burua, beraz erantzukizunak, beraz kontzientziak, beraz berak erabaki/eraiki beharrak bere existentziaren zentzua) zelako posibilitateak eta problemak sortzen dizkion gizaberearen bizitzari. (*Ibid.*: 149)

Askatasunaren auzia da, hain zuzen, galderen artean errepikatzen denetariko bat: bere buruaz beste egiten duenak askatasunez egiten du? Askea da bere bizitzarekin amaitzen duena?

Zalantzan jartzen da pertsona askeak ote diren bere buruaz beste egitea erabakitzen dutenak. Bere buruaz beste egiten duen pertsonaren jokabidea, askotan, eromenarekin edo nahasmendu psikologikoekin lotzen da, depresioarekin edota bestelako portaera-arazo kontrolaezinekin, gaixotasun fisiko sendaezinen fase terminalarekin, une kritiko batekin... Esaten digute ezin dela izan lasai eta aske hartutako erabakia. Zentzutasunetik kanpokotzat jotzen da bere burua hiltzea aukeratzeko duenaren erabakia, umetzat jotzen da hori egiten duen pertsona, heldutasuna ukatzen zaio. Bere buruaz beste egiten duen batek nahasmendu edo pairamen psikologikoak izan ditzake, eta guk ez dugu hori

zalantzan jartzen inondik inora. Baina, horrela al da beti nahitaez? Bere buruaz beste egiten duenak sufritzen badu, sufrimenduaren mende egoteak askatasuna kentzen al dio derrigorrean? Baldintzatzen gaituzten barneko eta kanpoko faktoreek egiten gaituzte garena; izaki baldintzatuak gara (kultura, hizkuntza, ideiak, sinesteak...), gure «askatasuna mugatua da» (*ibid.*: 186), baina aske definitzen dugu geure burua, nahiz eta baldintzapean egon; gizakia horrela delako gizaki, gizartekoa eta erlazionala den heinean. Horregatik galdetzen diogu geure buruari ea sufrimenduaren baldintzapean egotea ez ote den baldintza horietako bat besterik, eta, horrenbestez, nahikoa ote den bere buruaz beste egiten duenari askatasun gabetzat jotzeko.

Bestalde, bizitzen jarraitzea nahitaez aukeratu behar izanez gero, hau da, bizitza, dena delakoa, absolutu bihurtuz gero, berehala ondorioztatuko genuke edozein bizitza dela bizitzeko modukoa, edozein bizitza-mota, edozein baldintzatan. Eta zer da bizitzeko moduko bizitza? Eta bizitzeko moduko gizarte bat? Humek egin zuen galdera erabil dezakegu gaian sakontzeko: «Zenbateraino merezi du bizitza?». Humek zioen ez zuela uste inork bizitza alferrik botako zuenik merezi zuen bitartean. Zertan datza, ordea, merezi izate hori? Bizitza astunegi bilakatu denean, nekea nagusi denean, nork bere buruarenganako nazka sentitzen duenean, sistemarekiko gogaitasuna nagusi denean, baliteke norbaitek ondorioztatzea bizitza hori ezin bizitzeko modukoa bihurtu zaiola, hau da, ez duela merezi bizitza; posibilitate hori jarri nahi izan dugu mahai gainean galdera gisa. Aukerarik ba al dago bizitzen jarraitzea merezi ez duela onartzeko? Erabaki intimoa da azkenean. Norberaren esku dago deliberatzea zein gizarte den bizitzeko modukoa eta bizitzaren zentzua eraikitzea: «Zentzua ez dator biziak naturalki emanda, ipini egin behar da» (*ibid.*: 194).

Bizitzaren zentzuaz orokorrean hausnartzea, azken finean, norberaren bizitzaren zentzuaz hausnartzea da, letra xehez idazten den bizitza horretaz, alegia. Eta hausnartzeko prozesu horretan, Luis Fernando López Martínez osasun-psikologo eta sare sozialetan adituak dioenez, bi ideia daude, besteak beste, bere burua hiltzen duenaren gogoan:

- Barruko sufrimendua ez da inoiz bukatuko.
- Familia hobeto egongo da bera gabe.

Etsipena darie pentsamendu horiei, eta Gandiagak *Hiru gizon bakarka* lanean esan zuen bezala, «Bizitzak itxaropena behar du bizitzeko» (*ibid.*: 84). Baina beste ideia batzuk ere topa daitezke:

- Ez dut edozein preziotan bizi nahi.
- Deskantsatu nahi dut.
- Nonahi ikusten dudana miseria eta injustizien aurrean heriotza aukeratuko dut.
- Munduari kontra egin nahi diot.
- Familia gai izango da gainditzeko.
- Matxinada izan dadila nire heriotza...

Eta bizitzen jarraitzea erabakitzen dugunok non topatzen dugu itzaropenerako *ate bat bizitzan bertan*? Ba al dago aterik edo etsipena onartzeko biderik? Gure ustez, heriotzaz filosofia egiteak eta suizidioaz filosofatzeak ate berriak zabaldu ditzake. Arteak, idazteak, sortu ditugun harremanek, norberaren bidea bilatzearen abenturak, mendira igotzeak... Horiek guztiek zabal ditzakete bideak...

Mendira igotzea bezala da biziaren zentzua [...] Arrazoia igotzean bertan datza, bidean. Patarrean eta izerdian, sufrimenduan. Norbere ukoan, norbera gainditzean. Nahian eta ahaleginean. Agian zeure burua bilatzen duzu. Zu zeu, zure arima, behartzen duzun gorputz horixe zarela egiaztatu gura duzu. Eta gorputz hori beste zerbait dela eguneroko errutinako norgabea baino. Zure buruaren –ahalaren, ezinaren–, zure mugen esperientzia egin, existentziaren esperientzia: existentziaren kontzientzia mugen kontzientzia baita. (*Ibid.*: 285)

Jaiotzea ez da egon gure esku, baina gure esku dago bizitzan aurrera egitea. Gertuko baten suizidioak agerian jartzen du ezin ditugula ingurukoak inondik inora %100ean kontrolpean eduki, eta gure jabetza bakarra, izatekotan, gu geu garela. Ingurunea eror daiteke, harremanak galdu, egoera ekonomikoa eta soziala hondatu, egoera politikoa okertu... eta, doluan, beste era batera eraiki beharko dugu geure burua. Horregatik uste dugu aski izan behar duela nork bere buruarekin bizitzan aurrera egiteko, autosufizientzia sustatzea giltzarria izan daiteke.

Prebentziorako proposamen bat, besterik ez

Aurretik esan bezala, izaki erlazionalak gara eta, horregatik, saretze eta prebentzio lana egin dezakegu. Suizidio guztiak ezin dira ekidin, ezta, agian, ekidin behar ere. Baina bizitza merezi duten bizitzak sortzen lan egin dezakegu eta, beraz, suizidioa aurreikusten eta saihesten.

Euskal hezkuntza sarearen eragile garen heinean, bi zutabe ikusten ditugu gure esku egon daitezkeenak prebentzio lanerako. Proposamen sozialak dira biak, hezkuntza zentroetan (unibertsitate, institutu, eskola...) inplementatu beharrekoak, baina baita gizarteko beste espazio publiko zein pribatuetan ere. Hausnarketa filosofikoa, maila guztietatik eta adar askotatik, horiek lantzeko aukera ezin hobea izan daiteke.

Erresilientziaren lanketa sistematikoa litzateke lehenengoa. Egoera zailekin elkarbizitzeko gaitasuna eta malgutasuna da erresilientzia. Gizarte globalaren adierazgarriak handienetakoa, XXI. mendean, *Mr. Wonderful* produktu komertziala dugu. Euskal Herriko nerabeen (baita heldu askoren) Instagram eta bestelako sare sozialak esaldi Wonderful horiez jantzita daude. Aipatu enpresaren agenda, koaderno eta bestelako produktuek milaka erosle aurkitzen dituzte euskal ikasleen artean, horiek gazteleraz merkaturatzen badira ere. «Si te esfuerzas no habrá sueño que se te resista» edo «que tus sueños sean más grandes que tus miedos» esaldiak bizi estilo baten ikur bihurtu dira. Horiek tristezia edo min sentipenak porrotarekin lotzera eraman gaitzakete. Arrakastaz bakarrik hitz egiten digute.

Dena Wonderful izan gabe, bizitzak merezi duela mahai gainean jarri behar dugu. Galdera existentzialistek, mingarriak edo nekezak izanda ere, bizitza merezi duten

bizitzak eraikitzeke balio dute. Mina bidelagun izan dezakegu bizitza bizigarri batean ere.

Frustrazioa onartzeko gaitasuna da XXI. mendeko Mendebaldeko gizabereekin landu beharreko ikasgai premiazkoenetako bat; dena ez dago gure esku, ondo egoteak esfortzua suposatzen digu, baina, hala ere, bizitzak merezi duela ulertzea, alegia. Bada ordua hori ere euskal curriculumean modu erreal eta eraginkorrean txertatzeko.

Bestalde, autoaskitza edo autosufizientziaren ideia dugu. Nork bere buruarekin nahikoa izatea. Bilaketa etengabean bizi da gizabere garaikidea, existentziaren zentzuaren bilaketan zein niaren bilaketan. Bilaketa hori gizakiaren berezko elementua dela premisatzat hartuta ere, beharrezkoa dugu birbideratze lan bat egitea. Kanpoan bilatzen dugun guztia nork bere barruan bilatzera (eta aurkitzera, posiblea den heinean) bideratuz. Ezer berririk aurkitu gabe ere, ederto bizi gaitezkeela ulertarazi behar diegu euskal belaunaldi berriei; horretarako, transmisore lanetan gaudenok sinistu egin behar dugu ideia horretan. Ez da lan makala, etengabeko estrenatzearen diktadurapean bizi den mundu globalean. Baina, hausnarketa filosofikoak horretarako bide eman ahal digu. Poema batetik abiatuta, adibidez:

Larreko loreak zituen
bere zoriaren
zorikide hurbilen:
Sortzen ziren eta zabaltzen
–Norentzat, zuen galdetzen–
norentzat dira loratzen
txilarren, harkaitzen
baztertxoetan hain eder,
hain era askotako
hain lirain eta hain guren?
Noizbaiteko
norbaiten begirada arina
izan zezaketen
onenean ere.
Halere,
han ziren,
han zeuden
labur bazen ere
beren berentasuntxo goxoa
osorik eta osoan agertu eta eskaintzen.
[...]
... desinteresatuki
zabaltzen diren
loreen arrazoi
ulertezin apalez.
(Bitoriano Gandiaga: *Denbora galdu alde*; *ibid.*: 242-243)

Bibliografia

Liburuak

- Andrés González-Cobo, Ramón (2015): *Semper dolens. Historia del suicidio en Occidente*, Bartzelona, Acantilado.
- Azurmendi, Joxe (2009): *Azken egunak Gandiagarekin*, Donostia, Elkar.
- Critchley, Simon (2016): *Apuntes sobre el suicidio*, Bartzelona, Alpha Decay.
- Frankl, Victor (2017): *Gizakia zentzu bila*, Donostia, Erein. Itzultzaileak: Lontxo Oihartzabal Rezola, Miren Arratibel Garmendia.
- González Ortiz, Gabriel (2018): *Hablemos del suicidio. Pautas y reflexiones para abordar este problema en los medios*, Iruñea, Eunsa.

Dokumentuak eta datu baseak

- Osakidetza eta Eusko Jaurlaritzak (2019): *Euskadin suizidioa prebenitzeko estrategia*, Gasteiz, Eusko Jaurlaritzak
(www.euskadi.eus/contenidos/documentacion/doc_sosa_122_eprevencion_suici/eu_def/adjuntos/euskadin-suizidioa-prebenitzeko-estrategia_eu.pdf).
- www.euskadi.eus/gobierno-vasco/-/noticia/2019/10-de-septiembre-dia-internacional-para-la-prevencion-del-suicidio
- www.eustat.eus/elementos/ele0000000/Suicidios_de_la_CA_de_Euskadi_por_grupos_de_edad_Territorio_Historico_ysexo/tbl0000007_c.html
- www.osakidetza.euskadi.eus/salud-mental-suicidio/ab84-oessmcon/es
- www.osakidetza.euskadi.eus/salud-mental-suicidio/ab84-oessmcon/es
- www.who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/suicide

Albisteak

- www.filco.es/suicidio-como-suprema-libertad
- www.elmundo.es/opinion/2019/09/15/5d7cd4abfc6c835e208b4575.html
- www.argia.eus/argia-astekaria/2274/suizidioa-azken-tabua
- www.argia.eus/argia-astekaria/2625/suizidioa-muturreko-egoeretatik-harago
- www.berria.eus/paperekoa/1914/008/001/2019-01-24/suizidioa_bere_hotzean.htm

Dokumentalak

- www.eitb.tv/es/video/ur-handitan-4-denboraldia/6266/150899/suizidioaren-ondoan
- www.rtve.es/alacarta/videos/documentos-tv/documentos-tv-muerte-silenciada-suicidio-ultimo-tabu/1692885

JAKIN
Martin Ugalde Kultur Parkea
Gudarien etorbidea, 29
20140 ANDOAIN
943 21 80 92
jakin@jakin.eus
www.jakin.eus